

EL POBLAMENT AL NORD-EST DE CATALUNYA DURANT LA TRANSICIÓ A L'EDAT MITJANA (SEGLES V-XI dC)

CRISTIAN FOLCH IGLESIAS

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article¹ és estudiar l'evolució del poblament en el nord-est de Catalunya entre els segles V i XI. Un període històric poc conegut que esdevé fonamental per comprendre la fi de l'Antiguitat Tardana i l'inici de l'Edat Mitjana. A altres zones de la Península Ibèrica, estudis sobre aquest període han obert noves línies de recerca i han superat alguns condicionants històrics establerts per la historiografia prèvia. Així, tenim el cas de la zona del sud-est peninsular on Sònia Gutierrez en la seva recerca ha utilitzat els jaciments arqueològics i les fonts documentals per tal d'estudiar aquest període de transició². A la zona de Galícia, també els estudis de Quiroga i Lovelle³ s'han referit a aquest període. En aquest cas,

¹ Aquest article forma part d'un treball acadèmic més extens: FOLCH, C., *Els Territoris del nord-est de Catalunya a l'inici de l'Edat Mitjana. El poblament als segles VII-IX*. Treball de Recerca de Tercer Cicle. Universitat Autònoma de Bellaterra, Setembre 2002.

² GUTIERREZ, S., *La Cora de Tudmir. De la antigüedad tardia al mundo islámico. (Siglos VI-X)*. Alicante 1996. Aquest estudi ha documentat un nombrós grup de jaciments de reduïdes dimensions i ha creat una tipologia ceràmica que actualment és d'obligada consulta per excavar jaciments d'aquest període.

³ RODRIGUEZ LOVELLE, M., *Del Cantábrico al Miño. Historia y Arqueología del Poblamiento entre la antigüedad tardía y la alta edad media (S. V-X)* tesis doctoral inèdita, Universidad de Santiago de Compostela 1995 i LÓPEZ QUIROGA, J.L., *Del Miño al Duero. Historia y arqueología del Poblamiento entre la antigüedad tardía y la alta edad media (S. V-X)* tesi doctoral inèdita. Universidad de Santiago de Compostela 1995. Aquestes dues tesis mostren com el rastre més habitual deixat per la població que habitava aquest territori són les necròpolis, ja que els llocs d'habitat són de difícil localització.

els autors han mostrat com l'arqueologia és fonamental per estudiar els segles V-X, documentant un poblament dispers i de petites dimensions, impossible de conèixer, atesa l'absència de fonts documentals.

La incidència de la conquesta islàmica en el nord-est de Catalunya en el segle VIII i la posterior evolució durant i després de la conquesta carolíngia al segle IX, influiran molt directament en el poblament, fet que reflecteix l'arqueologia, mostrant uns contextos ceràmics, que, sovint, presenten seriosos problemes per oferir datacions acurades⁴.

LES CIUTATS EPISCOPALS D'EMPURIAE I GERUNDA ENTRE ELS SEGLES V-X.

En els darrers anys la ciutat romana d'*Empuriae* i el seu territori han estat objecte de nombroses intervencions arqueològiques. La zona on es troba la Seu episcopal ha estat objecte d'un recent estudi de síntesi on s'han mostrat les diverses reformes que pateix el conjunt episcopal, format per una basílica i una extensa necròpolis.

Pel que fa a la basílica, en una primera fase es construeix, aprofitant les runes d'un edifici termal, un edifici de modestes dimensions anomenat sovint *cella memoriae* o memòria. El resultat d'aquesta construcció fou un edifici d'una sola nau, un absis parcialment sobresortit i una sagristia. En una segona fase l'edifici només es modificà allargant-lo pels peus⁵.

Pel que fa a la necròpolis s'han pogut documentar 449 tombes de tipologies diverses: caixa de lloses, fossa simple, tomba d'obra, sarcòfag de pedra, enterrament en àmfora, tomba de *tegula* de secció triangular, enterrament en dues àmfores, enterrament en ímbrex, enterament mixt amb àmfora i *tegula* tomba de lloses de secció triangular i en forma de banyera.

Aquests autors proposen una evolució cronològica de l'edifici basilical i de la necròpolis que abastaria des de la darrerria del segle III o inicis del IV (probable moment de fixació de les seus episcopals) fins al segle VIII⁶.

⁴ Els jaciments arqueològics tractats en el el text corresponen, en la seva majoria, a excavacions recents efectuades amb una metodologia actual. El gran augment de la recerca en arqueologia medieval en els darrers anys ja permet proposar datacions acurades pel material ceràmic.

⁵ NOLLA, J.M i SAGRERA, J., *CIUITATIS IMPURITANAE COEMENTERIA. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*. Estudi General, Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Girona, pàgs. 84-105.

⁶ NOLLA, J.M i SAGRERA, J., *CIUITATES* .. citat pàgs. 117 i 285. Aquests autors daten el moment final del conjunt episcopal a mitjans segle VIII. Proposen que no hi ha tombes antropomorfes del segle IX, comparant-ho amb cementiris com St Pere de Rodes i St Maria de Panissars.

Alguns autors proposen que St Martí d'Empúries passaria a ser la capital del comtat d'Empúries en època carolíngia. Es coneix que hi havia una església dedicada a St Martí que existia el 843. També es tenen notícies d'excavacions antigues en les quals s'havien documentat les restes d'un possible castell amb el seu fossat. En les excavacions més recents han aparegut poques restes arqueològiques situades a l'Alta Edat Mitjana, les quals no mostren l'entitat de les aparegudes a Peralada, per tal de poder afirmar que Sant Martí d'Empúries sigui la capital del comtat d'Empúries. Només s'han documentat sitges i fosses que es daten entre els segles X-XI. L'antiga seu d'Empúries, possiblement situada a la Neàpolis, fou eliminada i va passar a integrar-se al bisbat de Girona⁷.

Pel que fa a la Seu episcopal de *Gerunda*, hi ha informacions arqueològiques indirectes que ens mostren la ubicació i estructura del conjunt episcopal, o sigui de la basílica i de la seva necròpolis associada, com el cas d'Empúries o Barcelona entre d'altres.

Se suposa que en el carrer del Llop estava situat el *martyrium* bastit sobre la tomba de St Feliu. Aquest *martyrium*-basílica fou el nucli central del territori del nord-est i possiblement la primera Seu episcopal de la ciutat⁸. Notícies indirectes confirmen l'existència d'un temple on es guardaven les despulles del màrtir des de final del segle VI, que esdevingué centre de pelegrinatge i el nucli més ferm del cristianisme de les terres nord-orientals d'Hispania. S'han localitzat una sèrie de cementiris pertanyents a l'Antiguitat Tardana. Un conjunt de sarcòfags esculpturats, conservats al presbiteri de l'església de Sant Feliu -un de pagà de cap al final del segle III i set més del primer terç del segle IV, sis cristians i un de pagà- confirmarien aquest lloc com una zona de culte martirial⁹. També s'ha de destacar la necròpolis de Santa Susanna del Mercadal, formada per deu tombes: cinc sarcòfags, una caixa de *tegula* de secció quadrangular, una tomba d'obra i tres de *tegula* de secció triangular, en ús entre els segles IV-VII¹⁰.

⁷ AQUILUÉ, X., *Empúries Capitat del comtat carolíngi, Catalunya a l'època carolíngia, Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*. Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya, Barcelona 2000, pàgs. 80-83

⁸ A.A.D.D., *Del Romà al romànic. Catalunya Romànica*, Barcelona 1994, pàg. 78.

⁹ A.A.D.D., *Del Romà al Romànic ...* citat pàgs. 96-97.

¹⁰ NOLLA, J.M i SUREDA, M., *EL món funerari antic, tardoantic i altomedieval a la ciutat de Girona. Un estat de la qüestió. ANNALS de l'Institut d'Estudis Gironins V.X.L.* Girona 1999, pàg. 26. Malgrat aquestes dades recents, l'arqueologia encara no ha permès conèixer la ubicació exacta del conjunt episcopal de l'antiguitat tardana.

La ciutat, vers el 785, estaria voltada de les muralles romanes bastides el 300. El perímetre murat fou reforçat sensiblement i en el sector nord-est, entre la Gironella i la catedral, fou considerablement ampliat en direcció a tramuntana, cap a la fondalada de la vall del riu Galligants. Aquest nou tram murari fet amb pedruscall petit i irregular, preferentment calçari, junt amb còdols de riu i blocs de gres provinent de la fortificació romana, units amb morter de calç, amb torres circulars i troncocòniques ¹¹. Al voltant del 850 es detecta una ampliació de la ciutat localitzada mes enllà de la plataforma que avui ocupa la catedral gòtica. Es construeixen en aquestes dates el *castrum Gerundella* i es consagra una església dedicada a St Maria, que va passar a ser concatedral amb la de St Feliu d'ençà de mitjan segle IX.

La recerca arqueològica, darrerament, ha començat a documentar algunes de les reformes que sofreix la ciutat en els segles VIII-XI. Una excavació als soterranis de la catedral de Girona ha permès documentar part de la muralla carolíngia, una torre quadrada i un barri amb cases amb una datació aproximada entre els segles VIII-X. Tot això, en pròximes excavacions, permetrà veure aquestes reformes i proposar unes cronologies més acurades ¹²

L' EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT RURAL ALS SEGLES V-VII.

ELS ASSENTAMENTS

Quan parlem d'assentaments rurals a l'Antiguitat Tardana, el primer referent és la vil·la romana. Aquest és l'exemple més característic d'establiment rural que es dona en tot el territori que va pertànyer a l'Imperi Romà. Així, el mot vil·la és utilitzat pels arqueòlegs per designar un domini rural format per les terres de conreu i les diverses construccions destinades tant a habitatge com a l'explotació del camp¹³. En la cronologia i en el territori que ens ocupa, nord-est de Catalunya, s'han estudiat les vil·les

¹¹ NOLLA, J.M i SAGRERA, J., Girona la ciutat carolíngia. Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X). Barcelona 2000, pàg. 77.

¹² GARCIA, G. et alii, Excavacions als soterranis de la catedral de Girona. *Sisenes jornades d'Arqueologia de les comarques Gironines*. Sant Joan de les Abadesses 2002, 285-292.

¹³ CASTANYER, P. i TREMOLEDA, J., *La Vila Romana de Vilauba. Un habitat rural d'època romana al Pla de l'Estany*, Banyoles 2000, pàg. 39.

de Pla de Palol¹⁴, Vilauba¹⁵, l'Hort d'en Bach¹⁶, la Font del Vilar¹⁷ i els Ametllers¹⁸.

Estudis recents, sobre l'evolució de les vil·les a l'Antiguitat Tardana al nord-est de la *Tarraconense*, mostren com aquests establiments sofreixen grans transformacions¹⁹. Aquests canvis poden resumir-se en tres aspectes principals:

¹⁴BURCH, J. et alii, Excavació a la vil·la romana de Pla de Palol (Platja d'Aro, Baix Empordà). *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 111-113. AICART, F et alii: *Pla de Palol: un establiment romà de primer ordre a Platja d'Aro*. Ajuntament de Platja d'Aro. Platja d'Aro 2002. Es tracta d'una vil·la que experimenta una gran fase constructiva pertanyent a l'Antiguitat Tardana. Aquesta es concreta en la contrucció d'un edifici articulat en cambres dins de tres grans sectors, que al segle V seguiran funcionant i que a partir de la segona meitat del segle VI s'abandonaran.

¹⁵CASTANYER, P i TREMOLEDA, J., *La vila romana de Vilauba..* citat, pàg. 345. La fase V correspon a l'antiguitat tardana i està formada per la contrucció d'una premsa i d'un pati annex al darrer quart del segle V o principi del VI que es perllongarà fins a la meitat del segle VII. La planta d'aquestes restes estaria formada per tres estances. L'absència d'espais destinats a l'habitatge ens mostra que en el darrer moment de l'ocupació la vil·la quedava reduïda a les estructures relacionades amb l'explotació agrícola.

¹⁶LLINÀS, J et alii, *L'Hort d'en Bach. Del Segle II Abans de Crist a l'Any 2000: La pervivència ininterrompuda d'un habitat a Maçanet de la Selva de de la baixa república romana fins als nostres dies*, Estudis i Textos, 7. Taller d'història de Maçanet de la Selva. Centre d'Estudis Selvatans. Maçanet 2000. Es va documentar un gran edifici dividit en àmbits datat en el segle V, que significà el col·lapse i enderrocament de la vil·la d'època alt imperial. Aquest jaciment resulta força interessant per la presència d'una fase formada per un muret, un retall circular i quatre sitges, datada en els segles X-XI per la presència de ceràmica espatulada.

¹⁷CASAS, J. et alii, *La vila romana de La Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà)*. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Núm. 26, Figueres 1993, pàgs. 352-358. En un moment indeterminat de l'Antiguitat Tardana l'àmbit termal es reestructura, s'instal·len paviments d'*opus signinum* i es construeixen nous àmbits. El material ceràmic indica que el jaciment s'abandona al mitjà del segle V.

¹⁸LÒPEZ, A., *Les primeres estratigrafies a la vil·la romana dels Ametllers, Tossa (La Selva)*. *Tribuna d'arqueologia*, Barcelona 1991-92, pàgs. 91-92. CODINA, F. et alii, *La vila dels Ametllers (Tossa de Mar, La Selva)*. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Sant Joan de les Abadesses, pàgs. 185-193. Al segle IV es documenten una sèrie de reformes dirigides a anul·lar el sistema termal. Es construeix una banyera i es pavimenten unes estances amb *opus signinum* dataades entre els segles IV-VI.

¹⁹CHAVARRIA, A., *Transformaciones arquitectónicas de los establecimientos rurales en el nordeste de la Tarraconensis durante la Antigüedad Tardía*. *Butlletí de la Real Academia de Belles Arts de Sant Jordi*, X, 1996, pàgs. 165-202. Per a una visió del conjunt d'Occident veure: RIPOLL, G. i ARCE, J., *Transformación y final de las villae en Occidente (siglos IV-VIII): problemas y perspectivas*. *Ay TM* 8, Jaen 2001, pàgs. 21-55.

1-Es reutilitzen zones de la vil·la per realitzar tasques productives com la producció d'oli, de vi etc... Alguns casos serien: la vila de Torre Llauder (Mataró), La Rectoria (Pacs del Penedès), Can Sans (St Andreu de Llavaneres) i els Munts (Altafulla).

2-Reutilització com a àmbit funerari. Casos com Vilauba (Camòs), els Ametllers (Tossa de Mar), l'Aiguacuit (Terrassa), Can Paxau (Badalona).

3-Transformació en edificis de culte cristià. Exemples com St Maria (Bell-Lloc d'Aro).

Al nord-est de Catalunya tenim el cas de l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva) on es construeix un edifici de grans dimensions al segle V, el de Pla de Palol (Platja d'Aro) on al segle IV també es construeix un edifici articulat en diverses cambres, el cas de Vilauba (Camòs) on al segle V es construeix un espai dividit en diverses cambres, destinades a tasques agrícoles, el de la vila dels Ametllers (Tossa de Mar) on a la segona meitat del segle IV algunes estances de la part urbana foren modificades, s'abandonen les termes, es construeixen paviments d'*opus signinum* i una cisterna i la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós) on al Baix Imperi es documenten una sèrie de reformes com: la reestructuració del conjunt termal i la instal·lació de paviments d'*opus signinum*, que s'abandonen a la segona meitat del segle V.

En els segles IV i V, cal parlar també, d'un altre tipus d'establiment poc estudiat, les *clausurae*. A la zona del nord-est es coneixen casos d'excavacions parcials que poden relacionar-se amb aquests tipus de jaciments: el Fort de la Clusa Alta, El Castell dels Moros, la Porta de les Cluses²⁰, Panissars²¹ i l'edifici de St Julià de Ramis²², tots datats, aproximadament, entre els segles IV-VIII. Es tracta de fortificacions que segons alguns autors servien de defensa a l'entrada a Hispània²³. El cas més representatiu, per al nord-est de Catalunya, seria el jaciment de Sant Julià de Ramis, objecte d'un projecte acurat d'excavacions arqueològiques sistemàtiques i el cas-

²⁰A.A.D.D., *Del Romà al Romànic ...* citat pàgs. 160-161.

²¹ NOLLA, J.M. i RODÀ, I., Excavacions a Santa Maria de Panissars. Una visió de conjunt. II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Torroella de Montgrí 1994, pàgs. 93-99.

²² BURCH, J. et alii, Les excavacions a la muntanya de St Julià de Ramis. *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres 1998, pàgs. 100-102.

²³ AADD: *Del Romà al romànic...* citat pàg. 162.

tell d'Ultrera al Roselló²⁴. En el primer cas estaríem parlant d'una caserna militar en ús durant els segles IV-VIII i en el segon cas es tractaria d'un assentament, molt diferent morfològicament de l'anterior, en ús durant els segles V-VII.

En els segles VI i VII les vil·les romanes s'abandonen donant pas a un poblament que deixa un registre arqueològic molt minso. A les vil·les a partir dels segles VI-VII no es localitzen zones de residència, només la utilització de les estructures de producció i l'abandonament definitiu, fet que indica que la població ha de viure en un altre lloc. Nosaltres pensem, que, entre els segles VI-VII, ja s'inicia aquest procés de transformació del poblament establert en vil·les romanes, donant pas a les vil·les altmedievales que protagonitzen les noves formes de poblament.

Altres autors proposen que, a la Gàlia septentrional, durant l'Antiguitat Tardana, es produeix un canvi important en els patrons d'assentament rural. Aquest canvi mostra l'abandonament de molts establiments com a lloc d'habitació, en favor d'altres assentaments, situats a poca distància dels anteriors i que són l'origen de moltes aglomeracions medievals. L'abandonament d'aquestes vil·les romanes, com a lloc d'habitat, no implica l'abandonament del territori ni dels edificis existents, sinó que es poden reutilitzar per a altres funcions²⁵.

Pel cas del nord-est de Catalunya hi ha poques dades arqueològiques d'altres tipus d'establiments que no siguin vil·les romanes, a més de les *clausurae* i de les basíliques. Només podem parlar de quatre casos excepcionals: Puig Rom²⁶, la Ciutadella de Roses²⁷, la carretera de Sant Martí

²⁴ CONSTANT, A., Argelès sur-Mer (Pyrénées Orientales). Pic Saint Michel Nord / Ultrera, *Archéologie Médiévale, Chronique annuelle des fouilles médiévales* 30-31, Caen 2001, pàg. 360. En aquest cas més que d'una *clausurae*, es tractaria d'un petit nucli fortificat format per cabanes o closos sense restes de muralles amb una cronologia dels segles V-VII.

²⁵ PERCIVAL, J., The fifth-century villa: new life or death postponed?, a J. Drinkwater i H. Elton, *Fifth Century Gaul: a crisis of identity*, Cambridge 1992, pàg. 180.

²⁶ NOLLA, J. i CASAS, J., Material ceràmic del Puig de les muralles (Puig Rom, Roses). Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X). *Taula rodona. Arqueomediterranea* 2, Badalona 1997, pàgs. 7-20.

²⁷ PUIG, A.M. et alii, La Roses d'època visigòtica en el subsòl de la Ciutadella (Alt Empordà): Darreres intervencions. *Annals de l'Institut d'estudis gironins* XXXVII. D'August a Carlemany, Congrés d'homenatge al professor Pere de Palol, Girona 1996-97, pàgs. 1011-1026. PUIG, A.M., El jaciment de RHODE a la fi de l'antiguitat tardana. Els contextos del segleVII d.C. a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà, Girona). *Pirenae* núm.29, Universitat de Barcelona 1998, pàgs. 171-192.

encara que, el cas de les Goges ens mostraria, molt probablement, un cementiri compartit per diverses comunitats i un ús prolongat. Aquestes necròpolis mostrarien, justament, que les comunitats civils encara no passen, necessàriament, per l'església.

L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT RURAL ALS SEGLES VIII-XI.

ASSENTAMENTS

Pel que fa a les dades arqueològiques, en la majoria d'assentaments dels segles VIII-XI, les restes documentades solen ser molt minsas. Fosses i sitges disperses són les troballes més comunes, encara que, darrerament, l'augment de la recerca en jaciments d'aquest període ha permès efectuar excavacions sistemàtiques d'un nombrós grup d'assentaments, de fortificacions, d'edificis religiosos i de necròpolis.

El canvi en el poblament establert en les vil·les romanes no es produeix durant la conquesta islàmica, sinó en el transcurs dels segles VI-VII, on ja s'ha iniciat un abandonament de les vil·les, on no apareixen zones de residència. Els assentaments dels segles VIII-IX segueixen les pautes ja anunciades al final de l'Antiguitat Tardana.

En el segle VIII i IX es creen nous assentaments com Can Pelet Ferrer⁴⁴, Peralada⁴⁵, el castell de LLívia⁴⁶ i la Torre Mora⁴⁷ i es reocupen assentaments

⁴⁴ PALOMO, V. et alii, Treballs arqueològics del condicionament de la carretera GI-681 Llagostera-Tossa de Mar del P.K 0+000 a 7+500 (Gironés, la Selva). *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 278-279. Aquest jaciment està format per un conjunt de vint i cinc fosses cilíndriques excavades a la roca i petits forats associats a les anteriors. Com a dada destacable cal citar la troballa dins de la fossa 1 d'una moneda de Lluís el Pietós (814-840). El material ceràmic està format per ceràmiques comunes que es daten entre el segle VIII-IX.

⁴⁵ LLINÀS, J. et alii..., *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*. Monografies Empordaneses núm. 4, Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres 1999, pàgs. 99-109. S'han documentat força restes pertanyents als segles VIII i IX, com són restes d'una fortificació, d'una necròpolis amb 24 enterraments i a la plaça Ramon Muntaner dues sitges i dos murs, possiblement pertanyents al primer nucli poblacional de l'edat mitjana.

⁴⁶ ALIAGA, S. et alii., Intervencions arqueològiques al castell de Llívia. (Campanyes 2000-2001). Darreres intervencions. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*. Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 314-315. La fase més antiga d'aquest jaciment està formada per uns habitatges situats al sud-oest de l'actual recinte del castell datats entre els segles IX-XI, junt amb les restes d'un petit castell roquer datat en el segle XI-XII. Els habitatges defineixen diversos

de l'Antiguitat Tardana com a Besalú⁴⁸, Sant Martí d'Empúries⁴⁹, Sta. Maria de Panissars⁵⁰, Caulers⁵¹ i la Ciutadella de Roses. És un fet destacat que la majoria d'assentaments reocupats, que tenen cronologies de l'Antiguitat Tardana, mai no superen els segles V-VI. Amb l'estat actual de la recerca, no hi ha cap assentament al territori del nord-est de Catalunya que tingui una continuïtat en el poblament. Sempre hi ha un període d'abandona-

espais rectangulars delimitats per murs lligats en sec. S'han documentat paviments de terra piconada. El material arqueològic aparegut està format majoritàriament per ceràmica grisa molt grollera i per algun fragment de ceràmica oxidada brunyida

⁴⁷ FONT, G. et alii, Intervencions arqueològiques al jaciment de la torre de La Mora (Sant Feliu de Buixalleu, La Selva). Resultats preliminars. *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Santa Coloma de Farners 1998 i FONT, G et alii, La torre de la Mora, una construcció d'origen romà reaprofitada en època alt medieval. *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 195-198. Es tracta d'una torre de grans dimensions, amb una base de carreus grans encoixinats, amb un diàmetre exterior de 9,5 m i un diàmetre interior de 5,70 m datada entre els segles VIII-X⁴⁷.

⁴⁸ BUSQUETS, F i FÀBREGAS, M., L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, La Garrotxa). *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Figueres 1998, pàgs. 149-167. Es van localitzar 9 sitges, 4 murs i 3 fogars. El material documentat està format per un Dirham de plata d'època califal d'Abd al Rahman III al -Nasir (califa des de l'any 929 fins al 961) i un conjunt de ceràmica comuna. La datació s'estableix entre el segle VIII i els voltants de l'any 1000.

⁴⁹ AQUILUÉ, X., Empúries Capitat del comtat carolingi, *Catalunya a l'època carolingia, Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*. Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya. Barcelona 2000, pàgs. 80-83. Han aparegut restes pertanyents a l'Alta Edat Mitjana. Concretament es van localitzar 35 fosses o sitges excavades en el terreny que sovint havien estat escapçades per construccions modernes. Els materials ceràmics apareguts consisteixen en ceràmiques grises comunes i de cuina. L'autor proposa que aquests materials ceràmics es podrien datar entre els segles VIII-X, sobretot per la presència d'alguns fragments de sitges de ceràmica espatulada, junt amb algunes vores de ceràmica grisa.

⁵⁰ NOLLA, J.M. i RODÀ, I., Excavacions a Santa Maria de Panissars... citat pàgs. 93-96. Es tracta d'un jaciment múltiple format per un tram de la via Augusta, els trofeus de Pompeu, i una possible torre (*clausura*) datada entre els segles IV-V. En els Segles VIII-X una necròpolis ocuparà l'edifici abans esmentat, junt amb un nucli d'habitat constatat per la presència d'unes sitges. Les tombes són en fossa simple, en caixa de lloses de pedra, retallades a la roca en forma el·líptica "de banjera" i una antropomorfa

⁵¹ RIU, M., *Excavaciones en el poblado medieval de Caulers (Caldas de Malavella, Girona)*. Excavaciones Arqueológicas en España, 88, Madrid 1975. RIU, M., Creació i desaparició d'alguns vilatges fortificats a la Catalunya medieval. *Cota 0. Monogràfics: Els despoblats medievals a Catalunya*. Vic 1990, pàgs. 59-63. Caulers és un poblat amb una església i una necròpolis datat entre els segles VIII- IX segons l'autor. S'han localitzat restes romanes com alguns murs, *tegula*, *dolia*, ceràmica comuna romana i alguns fragment de TSAD. L'abandonament del poblat s'ha datat al segle XIV.

ment datat en els segles VI-VII. Sembla que les zones d'assentament que es creen en els segles VI-VII, no són les escollides pels posteriors assentaments dels segles VIII-XI. Tenim una sèrie de jaciments que s'abandonen entre els segles IV-VI : Besalú amb una reocupació als segles VIII-XI amb habitatges i les restes d'una torre, Sta. Maria de Panissars reocupat amb restes d'habitatges i una necròpolis datat en els segles VIII- IX, L'Hort d'en Bach amb una reocupació amb restes de sitges i d'algun mur datat en el segles X-XI i Caulers reocupat el segle VIII amb una església i habitatges. També hi ha jaciments que continuen al segle VII : Sant Martí d'Empúries que s'abandona aquest mateix segle i no presenta cap reocupació fins al segle X i la Ciutadella de Roses amb una ocupació fins al segle VII en forma de necròpolis, però que no es torna a ocupar fins al segle X.

Aquests assentaments de l'inici de l'Edat Mitjana ens mostren nuclis de poblament molt petits, d'escassa entitat, en la majoria dels casos molt malmesos per reformes posteriors realitzades en els segles X-XI.

Can Pelet Ferrer (Llagostera) és un assentament datat als segles VIII-IX, en el qual només s'han identificat sitges i fosses, que, per la seva magnitud, podria aportar dades molt interessants sobre la forma d'aquest poblament tan mal conegut. També en la fase més antiga del castell de Llivia s'han documentat restes d'habitacions que conformarien l'estructura d'un assentament datat al segle IX i previ a la construcció del primer castell al segle XI.

Un cas singular l'ofereix la Torre de la Mora o del Far (St Feliu de Buixalleu), una torre identificada com islàmica⁵² per paral·lels amb la torre del Malpaso (Castelló) datada en el segle VIII. Al Vallès, el jaciment de l'Aiguacuit (Terrassa) ens mostra una vil·la romana abandonada al segle VI que es reocupa al segle VIII amb dues cabanes i sitges, que mostren la poques restes que deixen aquests assentaments⁵³.

A la comarca de l'Alta Segarra, jaciments com les Coromines, Puig Pedrós i Seguers també ens mostren la precarietat d'aquests assentaments

⁵² MARTÍ, R. i SELMA, S., Fortificaciones y toponímia Omeya en el este de al-Andalus. *Simposio Internacional Sobre Castelos, Palmela* 2000.

⁵³ MARTÍ, R., en premsa, Guerra i defensa del territori durant la transició medieval. I congrés: els Castells a la Mediterrània Nord-Occidental, Arbúcies 2003. En els jaciments de la Torre Mora i de l'Aiguacuit, la recerca sobre toponímia islàmica ha estat fonamental per poder destriar aquests assentaments islàmics del segle VIII.

formats per cabanes o habitatges construïts en pedra i necròpolis de tombes en forma de "banyera" datats en el segle VIII, que reocupen anteriors restes amb material romà datat en els segles IV-V⁵⁴.

A Andorra el jaciment del Roc d'Enclar, objecte d'un projecte molt acurat d'excavacions, també ha mostrat un assentament datat entre els segles VIII-XI. Aquest està format per dues cabanes, una església i una petita necròpolis dels segles VIII-IX i un castell dels segles X-XI. L'interessant d'aquest jaciment és que les cabanes de la primera fase estan construïdes amb un sòcol de pedra i un alçat dels murs en fusta⁵⁵.

A la resta de la Península Ibèrica, el jaciment més interessant en l'actualitat, amb cronologies dels segles VIII-XI, es troba a la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz. Fa uns anys que s'està desenvolupant un projecte d'excavacions al voltant de l'edifici que està donant uns resultats força espectaculars. La troballa més interessant, pel que fa a la seva relació amb el tema aquí tractat, és l'aparició de les restes d'un assentament datat al segle VIII, per radiocarboni, sota un assentament datat al segle X i una església romànica i un altre assentament datat al segle XI. El primer assentament ha deixat unes restes que es componen de sitges, forats de pals que formen fons de cabanes i algunes llars associades. El més interessant de la troballa és que no hi ha cap construcció en pedra, tot estava fet amb materials peribles. Les primeres construccions en pedra correspondran al segon assentament del segle X, en el qual s'utilitzava per fer els murs, un sòcol, sobre el qual, es posaven materials peribles. El tercer assentament amb l'església del segle XI, ja presenta tots els murs aixecats en pedra⁵⁶.

Estudis recents sobre arqueomorfologia també ens mostren que aspectes com la coberta vegetal o la geomorfologia del territori sofreixen grans canvis entre els segles VII-VIII. La informació paleobotànica ens indica dos aspectes principals que foren: una gran desforestació d'àmplies zones i una gran erosió, que es manifesta en el gran augment dels dipòsits fluvials dels deltes. Ambdós fets, s'atribueixen a una ampliació de les

⁵⁴ ENRICH J. i ENRICH, J., Tres conjunts d'habitaclle alto-medieval a l'Alta Segarra (Anoia-Bages-Barcelona, *Empúries* 48-50, Girona 1989, pàgs. 300-310

⁵⁵ A.A.D.D., *El Roc d'Enclar. Un assentament dominant...* citat, pàgs. 178-185.

⁵⁶ AZCARATE, A. et alii, *Arquitectura domèstica altomedieval en la Península Ibèrica. Archivo Español de Arqueologia*. Reflexiones a partir de las excavaciones de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz. Madrid 2002, pàgs. 234-236.

superfícies destinades a conreus i pastures⁵⁷. Aquest aspecte, avui en dia, amb les darreres aportacions historiogràfiques, ens mostra que les apriacions i rompudes de noves terres que reflecteixen els documents dels segles IX-X deuen ser testimonis del final del procés, quan es degué produir la saturació de l'expansió⁵⁸, que no s'atura i es recondueix, d'ençà dels segles X-XI, sota directrius senyorials.

Per tant hauríem de parlar d'un poblament que als segles VIII-IX cerca noves terres i que durant el final del segle IX i el segle X és reorganitzat per la nova política territorial carolíngia i comtal.

Avui és indiscutible que hi ha un poblament establert en aquest territori en els segles VIII i IX i que "la repoblació carolíngia" és una reestructuració del territori que s'anirà produint desde el segle IX, però que, altres autors⁵⁹ i nosaltres pensem que no rebrà la seva empenta definitiva fins a finals del segle IX. Així, durant la conquesta i ocupació islàmica d'aquest territori no es produirà cap trencament en el poblament durant el segle VIII, sinó que influirà en aquest transferint-los noves tècniques hidràuliques que renovaran la tradició agrícola indígena⁶⁰. Durant la fi del segle IX, la precària situació de frontera accelerarà el procés de creació de nous tipus d'assentaments; així començarien a multiplicar-se els assentaments fortificats que concentren i agrupen els pagesos. Exemples com el poblat de Castellar Vell (Vallès Occidental), mostra de com un establiment encimbellat, dotat d'un fossat i una necròpolis, creat al segle X, que al segle XI s'abandonarà just quan es construeix una església a sobre de la necròpolis anterior⁶¹.

⁵⁷ PALET, J.M., *Estudi territorial del pla de Barcelona*. Centre d'Arqueologia de la ciutat. Institut de cultura, Barcelona 1997.

⁵⁸ RIU, E., Implantació territorial i forma arquitectònica dels monestirs de la Catalunya comtal (s.IX-XI). *1 Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Igualada 1998, pàgs. 294-307.

⁵⁹ MARTÍ, R., *Territoris en transició al pirineu medieval (segles V-X)*. *Actes del 3r Curs d'Arqueologia d'Andorra*. Andorra 1994, pàgs. 37-82.

⁶⁰ MARTÍ, R., *Estratègies de conquesta i ocupació islàmica del nordeste peninsular. Dimensió arqueològica de la toponímia significativa*. *V Congreso Nacional de Arqueologia Medieval*. Valladolid 1999.

⁶¹ ROIG, J. et alii, Les esglésies de Sant Menna (Sentmenat) i de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès). Dos exemples de parroquialització i ensagrerament al Vallès. *Curs d'Arqueologia de les esglésies i poblament medieval del Vallès*, del 3 de març a l'1 d'abril, Sabadell 1998, pàgs. 51-54..

A finals del segle IX i durant tot el segle X els nous aloers laics aniran adquirint drets, junt amb la progressiva creació d'esglésies i monestirs que, amb els drets eclesiàstics, aniran imposant càrregues als col·lectius pagesos. Així, s'inicia un procés de concentració dels establiments. En zones com l'Empordà es detecten aquests establiments, a vegades fortificats, que ja figuren com a nuclis consolidats a la documentació del segle X⁶². L'origen d'aquestes *villae* altmedievales es produeix, en molts casos, abans de la reorganització carolíngia, la qual, des de fi del segle IX, estendrà aquest poblament concentrat en petits nuclis. En el cas de Caulers (Caldes de Malavella) estaríem parlant d'un assentament creat a inicis del segle VIII. La *villa* de Peralada i Besalú es crearan durant el segle VIII, la *villa* medieval de Roses⁶³, St Martí d'Empúries i Maçanet de la Selva es crearan al segle X. A Roses serà el monestir de Sta. Maria el que aglutinarà al seu voltant la població al segle X, a Castelló d'Empúries serà el castell el que aglutina l'habitat, a l'igual que a Peralada el *Castro Tolone* que també aglutinarà el poblament al segle X. A Maçanet de la Selva ja hi ha un poblament establert al segle X, però aquest, serà aglutinat pel catell de Torcafelló al segle XI. Això mostraria l'existència d'una planificació urbana en la fundació d'algunes viles closes encinbellades sobre un petit turó⁶⁴. Aquesta planificació s'hauria de situar cronològicament a finals del segle IX i inicis del X, arribant al seu apogeu durant aquest darrer segle. Els incipients castells com Montsoriu⁶⁵ (Arbúcies), Sant Joan (Lloret de Mar)⁶⁶,

⁶² MARTÍ, R., Seigneurs, meuniers et arrossants dans le développement villageois de la Catalogne. *Les Villages Pyrénéens Du Moyen Age a nos Jours*. Toulouse 1999.

⁶³ PUIG, A.M., L'urbanisme planificat alt-medieval a l'Empordà: els exemples de les viles de Roses i Castelló d'Empúries. *1 Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Igualada 2001, pàgs. 50-57.

⁶⁴ PUIG, A.M., L'urbanisme ... citat pàg 56-57. Aquesta autora aposta per una política carolíngia i comtal destinada a crear i reocupar nuclis fortificat encinbellats en un turó.

⁶⁵ FONT, G et alii, El castell de Montsoriu a l'entorn de l'any mil. *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del primer mil·lenni*. Vic-Ripoll 1999, pàgs. 399-407. Barcelona. FONT, G. et alii, El castell de Montsoriu, Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu, La Selva. Resultats de les campanyes arqueològiques bienni 2000-2001. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques gironines*, 10 i 11 de maig, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 319-323.

⁶⁶ LLINÀS, J. et alii, El castell de Sant Joan (Lloret de Mar, La Selva). *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques gironines*. 10 i 11 de maig, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 331- 337.

Bufalaranya⁶⁷, Torcafelló⁶⁸ (Maçanet de la Selva) i Llívía (Llívía)⁶⁹ es crearan més tard, en el segle XI durant el procés d'instauració del feudalisme i ens mostraran el final d'aquest procés.

EDIFICIS RELIGIOSOS I NECRÒPOLIS:

Encara que hi ha moltes esglésies documentades al segle IX, la recerca arqueològica ha estat molt escassa. Pel que fa a edificis religiosos en els segles VIII-IX, les esglésies anomenades preromàniques amb arcs ultrapassats i datades sovint entre els segles IX-X, poden ser del segle VIII, ja que durant l'època islàmica se segueixen construint esglésies. Hi ha poques excavacions d'esglésies en extensió en aquesta zona, ja que la majoria són excavacions d'urgència. Alguns exemples els podríem trobar a recents excavacions d'esglésies com Santa Maria d'Amer, Santa Margarida i Santa Magdalena d'Empúries. En el primer cas, a més d'una necròpolis situable entre els segles IV-VIII, s'han localitzat les restes de la fonamentació d'un edifici de planta basilical, que els autors relacionen amb una primitiva cel·la documentada el 844⁷⁰. En el segon cas són esglésies de tradició tar-doantiga amb reformes que es poden atribuir als segles VIII i IX. Al nord-est de Catalunya potser el cas més interessant seria l'església de St Esteve de Caulers, amb una nau rectangular a la qual se li adossa un absis quadrangular. Un aspecte molt interessant de l'excavació, fou l'aparició d'un banc situat a ambdós costats de l'arc triomfal, aspecte força documentat en la litúrgia visigòtica. Altres paral·lels a les comarques gironines serien

⁶⁷ SUREDA, M. et alii, El castell de Bufalaranya. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques gironines*, Sant Joan de les Abadesses 2002.

⁶⁸ FOLCH, C. et alii, Primera campanya d'excavacions al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva). *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 217-220. FOLCH, C. et alii, Tocafelló. La descoberta arqueològica d'un castell del Vescomtat de Cabrera. *Quaderns de la Selva* núm. 12. Homenatge a J.M. Pons i Guri Vol.2. Centre d'Estudis Selvatans. Consell Comarcal de la Selva, pàgs. 33-56. FOLCH, C. et alii, EL Castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, La Selva): Campanyes 2000-2001. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 325-330.

⁶⁹ ALIAGA, S. et alii, Intervencions arqueològiques al castell de Llívía. (Campanyes 2000-2001). Darreres intervencions. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 313-318.

⁷⁰ AGUSTÍ, B., Santa Maria d'Amer (Amer, La Selva). *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners 1996, pàgs. 308-314.

els casos de: St. Romà de les Arenes o Sidillà al municipi de Foixà, Palol de Sabaldòria al terme de Vilafant, St. Andreu del Torn a Banyoles, l'església de Bellcaire, la de St Julià de Boada, la de St. Martí de Romanyà, la de St. Esteve de Canapost, St. Quirze d'Olmells, St. Briç de Tàpies, St. Esteve de Palau de Sta. Eulalia, Sta. Helena de Rodes, Sta. Fe de Solers, St. Andreu de Vilarouan, Sta. Eulalia de Palau Borrel, St. Andreu de Borrassà, St. Martí de Bausitjies i St. Julià de St Mori. Totes elles presenten unes característiques comunes: una sola nau rectangular, absis trapezial i la presència d'arcs de ferradura "ultrapassats" com a element per sostenir. Podríem afirmar, sense cap mena de dubte, que aquesta estructura de les esglésies es pot atribuir a cronologies dels segles VIII-IX. En les posteriors construccions romàniques dels segles X-XI, l'absis semicircular serà un dels elements definidors de l'inici d'aquesta arquitectura.

A zones tan disperses com la comarca del Vallès i Andorra, l'excavació dels jaciments de l'església vella de Sant Menna i de Sant Vicenç d'Enclar⁷¹ ens mostrarien com són les esglésies als segles VIII-IX. Aquestes presenten plantes de reduïdes dimensions, amb una nau rectangular i amb un absis trapezial, igual que les citades pel nord-est de Catalunya. Als segles X-XI aquests edificis ja presenten elements característics de l'arquitectura Romànica com és l'absis semicircular. El problema més comú, alhora d'intentar estudiar les plantes atribuïbles als segles VIII-IX, són les grans transformacions que han sofert moltes d'aquestes esglésies durant els segles X-XI.

Pel que fa a esglésies i a monestirs de la resta de la Península Ibèrica, dos dels casos més ben estudiats han estat: el monestir de Melque (Toledo) i l'església de Santa Maria del Trampal (Mèrida), que ens mostren aquesta cronologia emiral per la seva construcció. La característica principal és la barreja d'elements arquitectònics, atribuïbles a l'arquitectura visigòtica i elements típicament Omeies com són els arcs ultrapassats "de ferradura".

Encara que al segle IX, apareixen força monestirs documentats al nord-est de Catalunya, l'arqueologia no ha pogut explicar, amb claredat, l'estructura d'aquests monestirs en les seves fases inicials. Amb el poc que hi ha excavat, sembla que al segle IX, els monestirs tindrien una estructura arquitectònica força modesta. Les restes aparegudes en monestirs del nord-est de Catalunya són molt escasses, només s'han documentat fases

⁷¹ A.A.D.D., *El Roc d'Enclar...* citat pàgs. 405-410.

constructives atribuïbles als segles VIII-IX al monestir de Sant Pere de Rodes i al de Sant Quirze de Colera. Al primer han aparegut restes d'un mur i d'un edifici rectangular, no excavat del tot i de difícil datació, encara que ha de ser anterior a les grans reformes del segle X⁷². Al segon només s'ha documentat una necròpolis de tombes antropomorfes, datades al segle IX i les restes d'un absis semicircular⁷³.

Amb les necròpolis de les Goges⁷⁴, de Peralada, Santa Maria de Panissars i de la Seu Episcopal d'Empúries es poden extreure quin són els models de sepultures per als segles

VIII i IX. El tipus banyera, les tombes fetes amb còdols i les tombes preantropomorfes ens mostren aquests models absents en necròpolis datades al segle VII, com per exemple la de Sant Esteve a Caldes de Malavella i la de la Ciutadella de Roses, caracteritzades per les sepultures amb lloses en el seu moment final. Al segle X l'ús de les tombes antropomorfes també ens marcarà un altre límit cronològic clar.

A la Neàpolis hi ha la presència segura de dues tombes de banyera a més d'alguns sepulcres amb recobriment exterior de pedruscall i *opus signi-*

⁷² BURCH, J. et alii, St Pere de Rodes (El port de la Selva, Alt Empordà). Als treballs arqueològics de 1992. *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Torroella de Montgrí 1994, pàg. 167. La fase corresponent als segles VIII-X ve definida per la construcció d'unes parets de pedra seca que connecten un edifici quadrangular datat al segle VII amb una estança. La presència d'aquests murs en moltes zones del monestir poden indicar la presència d'un conjunt arquitectònic.

⁷³ AGUSTÍ, B. et alii, Primers resultats de l'excavació del monestir de St Quirze de Colera. *Tribuna d'Arqueologia*. Barcelona 2000, pàgs. 148-151. S'han documentat tres àmbits situats cronològicament entre els segles IX-X. 1- L'església primitiva de la qual resta un absis semicircular de grans dimensions i la part est del mur de migdia de la nau. 2- restes d'un mur relacionable amb l'església primitiva. 3- una necròpolis que devia ocupar tota la vessant de migdia del turó. Les tombes són antropomorfes tallades a la roca, es troben orientades d'est oest, amb el cap de l'individu a ponent.

⁷⁴ AGUSTÍ, B. i MATARÓ, M., Les Goges. Un cementiri entre els segles VII i IX (Sant Julià de Ramis, Girona). *Catalunya a l'època carolíngia, Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*, pàgs. 111-113. Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya 2000. Es tracta d'una necròpolis molt extensa que està formada per 207 enterraments. Ha estat datada entre els segles VII-IX per la presència de dues monedes de Kíndasvint situades entre el 642 i el 653 i per la datació de 14C que va donar una cronologia de 1240 +/-50 BP que correspon, aproximadament, a l'any 710 dC⁷⁴. Aquest jaciment resulta molt adient per acostar-se a la problemàtica de les necròpolis aïllades a l'inici de l'Edat Mitjana. Cronològicament està situat entre l'Antiguitat Tardana i l'Alta Edat Mitjana, segles VII-IX i permet destriar les tipologies de tombes per a ambdós moments històrics.

num amb una estructura interna de caixa de lloses de planta possiblement antropomorfa. Altres paral·lels de tombes en forma de banyera es localitzen a Peralada amb una cronologia dels segles VIII- IX, també hi ha exemples de sepultures fetes amb còdols i el cas d'una tomba on el cap del difunt s'emmarcà amb dos rierencs. També a les Goges hi ha tombes de tipus banyera igual que a Santa Maria de Panissars. A partir del segle IX, nosaltres pensem que en un moment avançat, es començaran a generalitzar les tombes antropomorfes, que seran les característiques dels segles X-XI.

A la zona d'Igualada, necròpolis com les Coromines, Puig Pedrós i Seguers ens mostren aquests cementiris rurals allunyats d'esglésies, amb una tipologia del segle VIII, com són les tombes en forma de banyera, amb els paral·lels ja esmentats pel nord-est de Catalunya.

CONCLUSIONS

Aquest article ha intentat proposar unes pautes en l'evolució del poblament entre l'Antiguitat Tardana i l'Alta Edat Mitjana (segles V-XI).

En el transcurs dels segles VI i VII la transformació del poblament establert en vil·les romanes és un fet contrastat. Aquestes ja no es poden anomenar viles amb el que això suposava durant l'època romana. Ara, es redueixen a unes poques habitacions per tal de desenvolupar tasques productives, abandonant-se com a forma de residència amb l'exemple de Vilauba, Pla de Palol, L'Hort d'en Bach etc.... Així, aquest grup de gent que manté o transforma aquestes "estructures industrials" viu en un altre indret. Els casos de la Ciutadella de Roses, Puig Rom, la carretera de Sant Martí d'Empúries i el jaciment del carrer del museu núm.1 (Empúries) són significatius i permeten conèixer la nova estructura d'aquests llocs d'assentament que no tenen res a veure amb les vil·les romanes.

Les necròpolis ens mostren com la gent encara s'enterra en zones aïllades i que les tombes presenten, pel segle VI, enterraments en àmfora i *tegulae* i al segle VII comencen a documentar-se les tombes en caixa de lloses com el cas de Rosés, Sant Esteve a Caldes de Malavella, Mas Castell de Porqueres, etc... que marcaran l'abandonament de materials de construcció romans per bastir-les. També els cementiris situats a redós d'una església comencen a prendre força, amb exemples com Rosés, Mas Castell de Porqueres i altres basíliques situades al territori del nord-est de Catalunya.

En el segle VIII-IX l'arqueologia ha començat a documentar una sèrie d'assentaments i de fortificacions com el cas de Caulers, Can Pelet Ferrer, Peralada, La Torre Mora, Sta. Maria de Panissars, el castell de Llivia i Besalú que apareixeran més o menys ben documentats durant tot el segle IX amb les denominacions *villae i villare*. La historiografia actual aposta per un territori poblat i estructurat al segle VIII, allunyat de la tradició historiogràfica que defensava un buit poblacional durant la conquesta islàmica. Aquest poblament mostra uns assentaments amb unes característiques molt heterogènies, ja que presenten grans diferències morfològiques, però que es caracteritzen per ser de mida reduïda, per situar-se a mitja alçada, per tenir estructures productives associades als habitatges i per conformar un poblament força dispers. Es tractaria d'assentaments autosuficients que mantindrien un reduït nombre de gent. La construcció amb materials peribles sembla que prendrà força en aquest moment, cosa que dificulta la localització d'aquests jaciments.

Un altre fet apuntat en aquests segles VIII-IX i que també comença a documentar l'arqueologia és la construcció d'esglésies amb una tipologia morfològica molt concreta: nau rectangular, absis trapezial, i la presència d'arcs ultrapassats "de ferradura", una tipologia molt allunyada del model Romànic. Aquestes presenten paral·lels a la resta de Catalunya i de la Península Ibèrica. La construcció d'esglésies respon a un interès declarat de l'estat islàmic en percebre la Capitació o l'impost dels sotmesos *Dimmis*, que els garanteix la fiscalitat, ja que no s'ha d'oblidar que l'església durant els darrers segles de l'Antiguitat Tardana és l'encarregada de gestionar part dels recursos fiscals. Als segles X-XI les esglésies Romàniques prendran el relleu a les anteriors.

Les necròpolis en els segles VIII-IX també presenten paral·lels tipològics en les tombes, destacant les tombes anomenades de "banyera", amb còdols i les tombes preantropomorfes, presents en necròpolis com Les Goges, Peralada, la primitiva Seu episcopal d'Empúries i Santa Maria de Panissars i amb paral·lels a altres zones de Catalunya. En els segles VIII-IX les necròpolis aïllades seguiran convivint amb les necròpolis de les esglésies, encara que a mesura que avancem en el temps, les segones, aniran prenent més força. Al segle X les tombes antropomorfes seran majoritàries en les necròpolis i al segle XI aquestes passaran a ser monopoli de l'església, la qual no permetrà que cap cementiri quedi fora del seu control.

El final del segle IX marcarà l'inici d'un període de canvis molt importants. Aquests canvis s'aniran produint durant aquest segle i arribaran al seu màxim apogeu en els segles X-XI. L'estructuració del territori en comtats, la construcció d'esglésies i monestirs i la concentració de la població en assentaments, tipus la Ciutadella de Roses, Peralada, St. Martí d'Empúries, Maçanet de la Selva per a la zona del nord-est, i Castellar Vell (Vallès Occidental), Sant Miquel de la Vall (Noguera), l'Esquerda (Osona) etc... per a altres zones de Catalunya, seran els tres factors fonamentals d'aquesta nova reorganització carolíngia i comtal del territori. Una política que poc a poc anirà controlant tot aquest territori i que culminarà al segle XI amb el feudalisme i la introducció d'un element, que des d'aleshores, resultarà decisiu, els castells, amb exemples com: el castell de Montsoriu (Arbúcies), el castell de Llívia (Llívia), el castell de Bufalaranya (Roses), el castell de Torcafellò (Maçanet de la Selva) i el castell de Sant Joan (Lloret de Mar) .

JACIMENTS ARQUEOLÒGICS DEL NORD-EST DE CATALUNYA (SEGLES V-VII).

1. Pla de Palol (Platja d'Aro), 2. Vilauba (Camòs), 3. L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva), 4. Els Atmetllers (Tossa de Mar), 5. La Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós), 6. Basílica de Sta. Maria, La Ciutadella i Puig Rom (Roses), 7. Basílica de Sta. Cristina (Sta. Cristina d'Aro), 8. Basílica Belllloc d'Aro (Bell-lloc d'Aro), 9. Basílica de St. Magadalena, Sta. Margarida, Carrer del Museu núm.1 Empúries (l'Escala) , 10. St. Martí d'Empúries i La Carretera de St. Martí d'Empúries, 11. Basílica dels Sts. Metges, Edifici Baix Imperial i necròpolis de Les Goges (St. Julià de Ramis), 12. Necròpolis de Girona (St. Feliu i Caserna d'Alemanys), 13. Necròpolis de St. Esteve (Caldes de Malavella), 14. St. Pere de Rodes (El Port de la Selva), 15. Necròpolis dels Mallols de Saldet (Ventalló), 16. Basílica de Mas Castell (Porqueres), 17. Necròpolis de Sta. Maria (Amer).

JACIMENTS ARQUEOLÒGICS DEL NORD-EST DE CATALUNYA (SEGLES VIII-XI).

1. Can Pelet Ferrer (Llagostera), 2. La torre de la Mora (St. Feliu de Buixalleu), 3. Peralada, 4. St. Martí d'Empúries, 5. St. Pere de Rodes (Port de la Selva), 6. Les Goges (St. Julià de Ramis), 7. Catedral de Girona, St. Nicolau i Caserna d'Alemanys (Girona), 8. Sta. Maria de Panissars (Panissars), 9. La Devesa (Besalú), 10. St. Quirze de Colera (Rabós), 11.

Caulers (Caldes de Malavella), 12. El castell de Llúvia, 13. L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva), 14. La Ciutadella (Roses), 15. El castell de Montsoriu (Arbúcies), 16. El castell de Sant Joan (Lloret de Mar), 17. El castell de Bufalaranya (Roses), 18. El castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva)

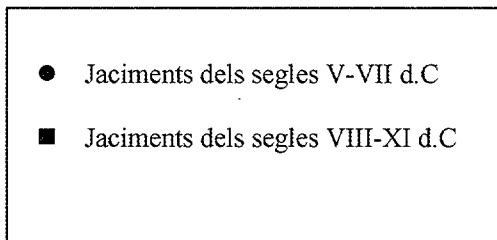
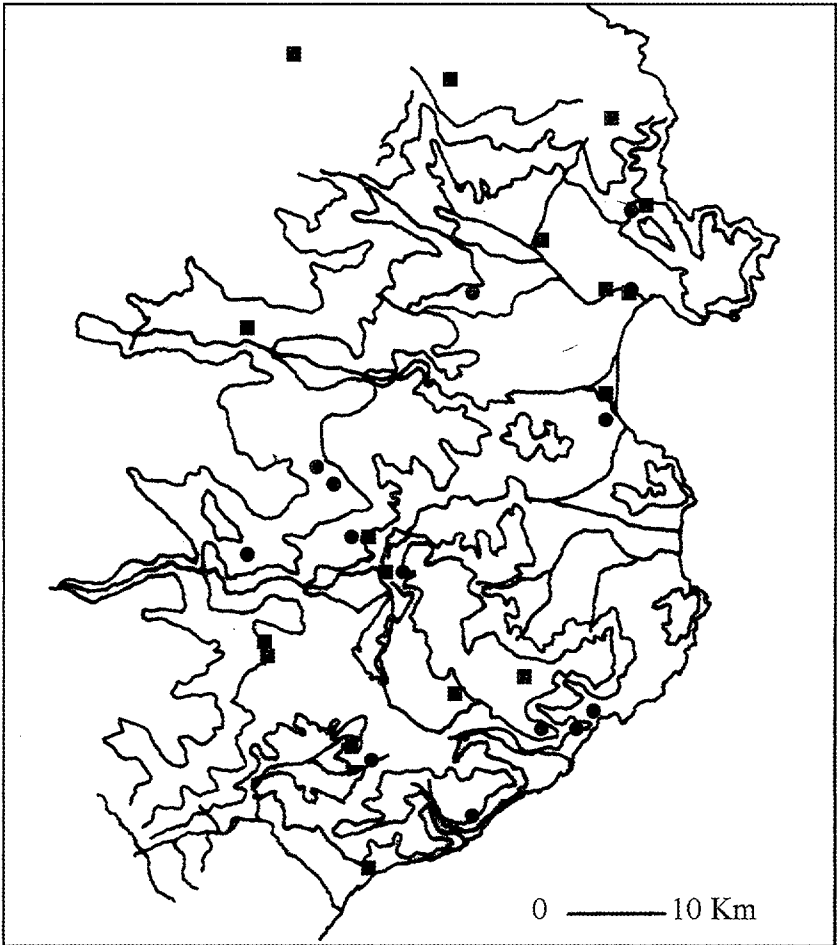
BIBLIOGRAFIA

- A.A.D.D (1994): *Del Romà al romànic. Catalunya Romànica*, Barcelona 1994
- AICART, F. et alii (2002): *Pla de Palol: un establiment romà de primer ordre a Platja d'Aro*. Ajuntament de Platja d'Aro. Platja d'Aro 2002.
- ALESSANDRI, P. (1995): Ruscino, des wisigoths aux francs. Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age. Textes réunis et présentés par Philippe Sénac. Perpignan 1995, pàgs. 20-34.
- AGUSTÍ, B. (1996): Santa Maria d'Amer (Amer, La Selva). *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners 1996, pàgs. 308-314.
- AGUSTÍ, B. et alii (1997-98): Primers resultats de l'excavació del monestir de St. Quirze de Colera, *Tribuna d'arqueologia*, Barcelona 2000, pàgs.148-151.
- AGUSTÍ, B. i MATARÓ, M. (1999): Les Goges. Un cementiri entre els segles VIII IX (Sant Julià de Ramis, Girona), *Catalunya a l'època carolíngia, Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*, Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya 2000, pàgs. 11-113.
- AQUILUÉ, X. (2000): Empúries Capitat del comtat carolingi, *Catalunya a l'època carolíngia, Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*, Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya 2000, pàgs. 80-83.
- ALIAGA, S. et alii (2002): Intervencions arqueològiques al castell de Llúvia. (Campanyes 2000-2001), Darreres intervencions. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 313-318.
- AZCARATE, A. et alii (2002): Arquitectura doméstica altomedieval en la Península Ibèrica. Reflexiones a partir de las excavaciones de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz. *Archivo Español de Arqueologia* Madrid 2002, pàgs. 234-236.
- BURCH, J. et alii (1994): St Pere de Rodes (El port de la Selva, Alt Empordà). Els treballs arqueològics de 1992, *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí 1994, pàgs. 167-169.

- BURCH, J. et alii (2000): Excavació a la vil·la romana de Pla de Palol (Platja d'Aro, Baix Empordà), *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 111-113.
- BURCH, J. et alii (2002): Excavacions al poblat de Sant Julià de Ramis. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 232-235.
- BUSQUESTS, F. i FÀBREGAS, M. (1998): L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, La Garrotxa), *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres 1998, pàgs. 149-167.
- CASAS, J. et alii (1993) : La vila romana de La Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà), *ANNALS de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 26, Figueres 1993, pàgs.352-358.
- CASTANYER, P. i TREMOLEDA, J. (2000): *La vila romana de Vilauba, Un habitat rural d'època romana al Pla de l'Estany*, Banyoles 2000.
- CODINA, F. et alii (2002): La vila dels Atmetllers (Tossa de Mar, La Selva), *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs.185-193.
- CONSTANT, A. (2000-2001), Argelès sur-Mer (Pyrénées Orientales). Pic Saint Michel Nord / Ultréra, *Archéologie Médiévale, Chronique annuelle des fouilles medievales* 30-31, Caen 2001, pàg. 360.
- ENRICH J. i ENRICH, J. (1986-89). Tres conjunts d'habitaclle alto-medieval a l'Alta Segarra (Anoia-Bages-Barcelona), *Empúries* 48-50, Girona 1989, pàgs.300-310.
- FOLCH, C. et alii (2000): Primera campanya d'excavacions al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva), *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Olot 2000, pàgs.217-220.
- FOLCH, C. et alii (2001): Tocafelló. La descoberta arqueològica d'un castell del Vescomtat de Cabrera, *Quaderns de la Selva* núm. 12. Homenatge a J.M. Pons i Guri Vol.2, Centre d'Estudis Selvatans, Consell Comarcal de la Selva 2001, pàgs.33-56.
- FOLCH, C. et alii (2002): EL Castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, La Selva): Campanyes 2000-2001, *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 325-330.
- FONT, G. et alii (1996): Intervencions arqueològiques al jaciment de la torre de La Mora (Sant Feliu de Buixalleu, La Selva), *Resultats preliminars, III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners 1996, pàgs. 119-126.

- FONT, G. et alii (2000): La torre de la Mora, una construcció d'origen romà reaprofitada en època alt medieval. *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot 2000, pàgs. 195-198.
- FONT, G. et alii (2000): El castell de Montsoriu a l'entorn de l'any mil, *Actes del congrés Internacional Gerbert d'Orlac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del primer mil·lenni*, Vic-Ripoll 1999, Barcelona, pàgs. 399-407. .
- FONT, G et alii (2002): El castell de Montsoriu, Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu, La Selva, Resultats de les campanyes arqueològiques bienni 2000-2001, *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs.319-323.
- GARCIA, G. et alii (2002): Excavacions als soterranis de ls catedral de Girona. *Sisenes jornades d'Arqueologia de les Comarque de Girona*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 285-292.
- LOPEZ, A. (1991): Les primeres estratigrafies a la vil·la romana dels Atmetllers, Tossa (La Selva). *Tribuna d'Arqueologia*, Barcelona 1991-92, pàgs. 91-99.
- LLINÀS, J. et alii... (1998): *Noves dades sobre el poblament d'època visigòtica a Empúries: l'excavació de la carretera de Sant Martí d'Empúries*. Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres 1996, pàgs. 189-204
- LLINÀS, J. et alii... (1999): *La peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995. Monografies Empordaneses núm. 4*. Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres 1999.
- LLINÀS, J. et alii (2000): *L'Hort d'en Bach. Del Segle II Abans de Crist a l'Any 2000: La pervivència ininterrompuda d'un habitat a Maçanet de la Selva des de la baixa república romana fins als nostres dies*, Estudis i Textos, 7, Taller d'Història de Maçanet de la Selva, Centre d'Estudis Selvatans, Maçanet 2000.
- LLINÀS, J. et alii (2002) : El castell de Sant Joan (Lloret de Mar, La Selva). *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, pàgs.331- 337.
- MARTÍ, R. (1995): *Territoria en transició al pirineu medieval (segles V-X)*. *Actes del 3r Curs d'Arqueologia d'Andorra*. Andorra 1994, pàgs. 37-82.
- MARTÍ, R. i SELMA, S. (1996-97): La torre emiral de Malpàs (Castellново, Alt Palància), Congrés d'Homenatge a Pere de Palol: d'August a Carlemany, *ANNALS de l'Institut d'Estudis Gironins V.XXXVII*, Girona 1996, pàgs 173-178.

- MARTÍ, R. (1999 en premsa): *Seigneurs, meuniers et arrossants dans le développement villageois de la Catalogne, Les Villages Pyrénéens Du Moyen Age a nos Jours*, Toulouse 1999.
- MARTÍ, R. i CAMPROVÍ, J. (2000): Informe de les prospeccions realitzades a la comarca del Berguedà. Campanyes 1999-2000. Lliurat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- MARTÍ, R. (2003 en premsa): Guerra i defensa del territori durant la transició medieval. I Congrès: els Castells a la Mediterrànea Nord-Occidental, Arbúcies 2003.
- A.A.D.D. (1999): *El Roc d'Enclar. Un assentament dominant*, Servei de Patrimoni Cultural d'Andorra. Andorra 1999..
- NOLLA, J.M. i SAGRERA, J. (1999): Girona la ciutat carolíngia, *Catalunya a l'Època Carolíngia. Art i cultura abans del Romànic (Segles IX-X)*, Barcelona 2000, pàgs.77-79.
- NOLLA, J.M. i SUREDA, M. (1999): El món funerari antic, tardoantic i alto-medieval a la ciutat de Girona. Un estat de la qüestió, *ANNALS de l'Institut d'Estudis Gironins V.XL*, Girona 1999, pàgs.26-30 .
- NOLLA, J.M. i RODÀ, I. (1994): Excavacions a Santa Maria de Panissars. Una visió de conjunt, *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Torroella de Montgrí* 1994, pàgs. 93-96.
- PALET, J.M. (1997): *Estudi territorial del pla de Barcelona*, Centre d'Arqueologia de la ciutat, Institut de cultura, Barcelona 1997.
- PALOMO, V. et alii (2000): Treballs arqueològics del condicionament de la carretera GI-681 Llagostera-Tossa de Mar del P.K 0+000 al 7+500 (Gironés, la Selva), *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*,. Olot 2000, pàgs. 77-79.
- PUIG, A.M (1998): El jaciment de RHODE a la fi de l'antiguitat tardana. Els contextos del segleVII d.C. a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà, Girona). *Pirenae* núm. 29, Universitat de Barcelona 1998, pàgs. 171-192.
- PUIG, A.M. (2001): L'urbanisme planificat alt-medieval a l'Empordà: els exemples de les viles de Roses i Castelló d'Empúries. *1 Congrès d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Igualada 2001, pàgs.50-57.
- RIPOLL, G. i ARCE, J. (2001): Transformación y final de las villae Occidente (siglos IV-VIII): problemas y perspectivas. *Ay TM* 8, Jaen 2001, pàgs. 21-55.

Mapa del jaciment arqueològics del nord-est de Catalunya. Segles (V-XI d)

- RIU, M. (1975): *Excavaciones en el poblado medieval de Caulés (Caldas de Malavella), Gerona*. Excavaciones Arqueológicas en España, 88, Madrid 1975.
- RIU, M. (1990): Creació i desaparició d'alguns vilatges fortificats a la Catalunya medieval, *Cota 0, Monogràfics: Els despoblats medievals a Catalunya*. Vic 1990.
- RIU, E. (2001): Implantació territorial i forma arquitectònica dels monestirs de la Catalunya comtal (s.IX-XI), *1 Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Igualada 2001. pàgs. 294-307.
- ROIG, J. et alii (1998): Les esglésies de Sant Menna (Sentmenat) i de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès). Dos exemples de parroquialització i ensagrerament al Vallès. *Curs d'arqueologia de les esglésies i poblament medieval del Vallès*, Sabadell 1998, pàgs. 51-54.
- SUREDA, M. et alii, (2002): El castell de Bufalaranya. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses 2002, pàgs. 352-357.